

Фінансове право України

Лекція №9

**Правове регулювання
банківської діяльності та
грошового обігу**

План

1. *Банківська система України.*
2. *Правовий статус НБУ.*
3. *Банківське регулювання і банківський нагляд*
4. *Грошова система України.*
5. *Поняття і зміст грошового обігу.*
6. *Правове регулювання готівкового обігу*
7. *Правове регулювання безготівкових розрахунків.*

1. Банківська система України.

Банківська система України.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України (ч.1 ст.4 ЗУ «Про банки та банківську діяльність»).

Системоутворюючим елементом банківської системи є банк.

Банківська система України є дворівневою:

- Перший (вищий) рівень – Національний банк України.
- Другий (нижчий) рівень - усі інші банки та філії іноземних банків, що здійснюють власну діяльність на території України.

Банківська система України.

Банківська система України.

Банк - юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

(ст.2 ЗУ «Про банки та банківську діяльність»)

Банківська система України.

**Умовою спеціалізації є наявність понад 50% активів одного типу*

Організаційно-правові форми банків в Україні

Публічні
акціонерні
товариства

Кооператив
ні

Банківська система України.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України "Про банки і банківську діяльність" державний банк - це банк, 100% статутного капіталу якого належить державі. Державний банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку.

Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності. Статут державного банку затверджується постановою Кабінету Міністрів України. Держава здійснює та реалізує повноваження власника щодо акцій (паїв), які їй належать у статутному капіталі державного банку, через органи управління державного банку, якими є наглядова рада та правління банку.

У разі прийняття рішення про часткове або повне відчуження державою належних їй акцій (паїв) державного банку такий банк втрачає статус державного.

Банківська система України.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки.

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального є місцеві кооперативні банки. До функцій центрального кооперативного банку належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Банківська система України.

Окремою ланкою банківської системи України є банківські об'єднання.

Згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України "Про банки і банківську діяльність" банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.

Банківське об'єднання створюється за попередньою згодою Національного банку України і підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

Банківські об'єднання

Банківська корпорація - юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки.

Банківська холдингова група - банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50% акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками.

Фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою.

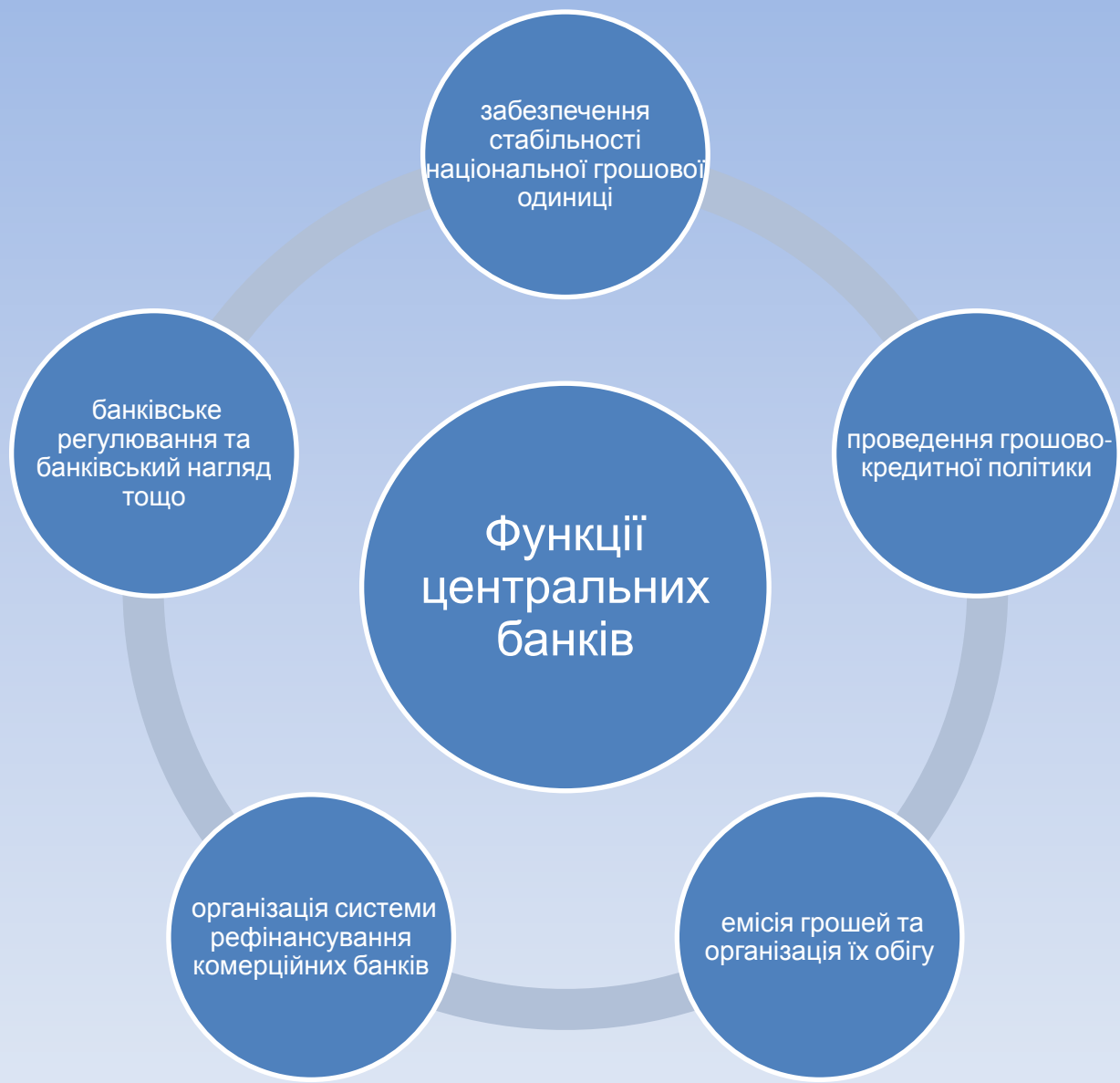
2. Правовой статус НБУ.

Правовий статус НБУ.

Верхній рівень банківської системи України представлений єдиним органом - Національним банком України.

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, повноваження і функції якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Правовий статус НБУ.

Правовий статус НБУ.

Правовий статус центрального банку як системна категорія поряд із функціональною характеристикою включає також передбачену нормами права спеціальну правоздатність суб'єкта права у питаннях відання» а також його повноваження, що, враховуючи публічні функції Національного банку, становлять його компетенцію.

Визначальним елементом правового статусу Національного банку України є положення, закріплене у ст. 2 Закону про НБУ: Національний банк України є особливим центральним органом державного управління. Використання законодавцем терміна "особливий центральний орган державного управління" при характеристиці Національного банку України є універсальним підходом за двома підставами.

Правовий статус НБУ.

По-перше, це законодавче визначення підкреслює державно-управлінську природу діяльності Національного банку України в процесі реалізації покладених на нього функцій. Національний банк бере активну участь у державному управлінні економічними процесами в Україні шляхом проведення грошово-кредитної політики, а також здійснює спеціальні управлінські заходи у вигляді адміністративного та індикативного регулювання банківської діяльності.

Правовий статус НБУ.

По-друге, у такий спосіб підкреслюється принципова особливість правового статусу вітчизняного центрального банку.

З урахуванням положення ст. 6 Конституції України щодо здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, Національний банк України не входить до жодної з гілок влади, що виступає важливою гарантією його незалежності від органів державної влади.

Незалежність Національного банку від органів державної влади слід вважати головним принципом його діяльності.

Правовий статус НБУ.

Верхній рівень банківської системи України представлений єдиним органом - Національним банком України.

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, повноваження і функції якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Зміст принципу незалежності Національного банку України розкривається через інституційний та бюджетний його аспект.

Правовий статус НБУ.

Зміст інституційної незалежності Національного банку України розкривається через механізм його відносин із парламентом, урядом та главою держави - Президентом України.

Особливості форм цих взаємовідносин закріплені у розділі IX Закону про НБУ.

Відповідно до ст. 51 цього закону, національний банк підзвітний главі держави та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень. Підзвітність означає:

- 1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України за поданням Президента України;
- 2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку України;
- 3) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку України;
- 4) доповідь Голови Національного банку Верховній Раді України про діяльність Національного банку;
- 5) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Правовий статус НБУ.

Другим аспектом принципу незалежності Національного банку України є бюджетна незалежність, зміст якої включає кілька елементів:

по-перше, це умови та порядок участі центрального банку у фінансуванні бюджетних видатків, зокрема, дефіциту державного бюджету;

по-друге, порядок перерахування прибутку банку до державного бюджету.

3. Банківське регулювання і банківський нагляд.

Банківське регулювання і банківський нагляд

Специфічними формами управління банківською системою є банківське регулювання і банківський нагляд.

Згідно із Законом про НБУ (п. 8 ст. 7), однією з функцій Національного банку України є здійснення банківського регулювання та нагляду. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду установлений розділом X Закону про НБУ, розділом IV Закону України "Про банки і банківську діяльність", а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банківське регулювання і банківський нагляд

Відповідно до ст. 1 Закону про НБУ банківське регулювання - одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Зміст поняття "банківське регулювання" включає в себе більш вузьке за змістом поняття "банківський нагляд".

Банківське регулювання і банківський нагляд

Головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Цілями банківського регулювання є:

- забезпечення дотримання державних, суспільних та приватних інтересів у процесі підприємницької діяльності кредитних організацій;
- забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів та міжбанківських розрахунків між суб'єктами економічного обороту, безперебійного функціонування платіжно-розрахункової системи у межах банківської системи.

Банківське регулювання і банківський нагляд

Відповідно до ст. 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність" державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) установлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) установлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення відсоткової політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентські відносини;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорт та експорт капіталу.

Банківське регулювання і банківський нагляд

Банківський нагляд законодавець визначає (ст. 1 Закону про НБУ) як систему контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

4. Грошова система України.

Грошова система України.

Категорію "грошова система" слід розглядати у двох аспектах, які мають відповідний зміст.

По-перше, це конкретно-історичний тип організації грошових відносин; вона відображає стан еволюції організаційно-правової форми грошового обороту.

Тип грошової системи залежить від того, які метали виконують роль загального еквівалента, які гроші функціонують як засоби обігу і платежу, а також тим, який зв'язок існує між паперовими й повноцінними грошима. Залежно від цього розрізняють такі типи грошових систем:

- а) система металевого обігу, за якої грошовий товар безпосередньо перебуває в обігу й виконує всі функції грошей, а кредитні гроші розмінні на метал;
- б) система обігу кредитних і паперових грошей, за якої повноцінні гроші витиснуті з обігу.

Грошова система України.

Грошова система — особлива категорія, її особливість полягає в тому, що вона одночасно належить і до економічного базису і до політичної надбудови.

Як базисна категорія грошова система є сукупністю економічних відносин, що складаються в процесі функціонування грошового обороту між його суб'єктами на території держави.

Будучи надбудовним явищем, ця система є державно-правовою формою організації грошового обороту, включаючи сукупність державних органів, які здійснюють управління грошовим оборотом і наділені для цього відповідним правовим статусом.

Отже, грошова система в першому випадку є об'єктивною економічною категорією, а в другому - правовою.

Отже, під грошовою системою України слід розуміти організаційно-правову форму грошового обороту на її території.

Грошова система України.

Грошова система України.

Будучи величиною грошової одинці, масштаб цін змінюється під впливом дії низки об'єктивних чинників.

Серед них можна виокремити такі:

- а) установлений державою і нормативно закріплений ваговий вміст дорогоцінного металу в грошовій одиниці;
- б) правовий механізм ціноутворення в державі;
- в) інфляція;
- г) проведення деномінації як одного з видів грошових реформ.

Масштаб цін змінюється під впливом як одного з цих чинників, так і різних їх сукупностей.

Особливістю цих чинників є те, що вони виступають як система, при цьому лише інфляція має виключно економічну природу.

5. Поняття і зміст грошового обігу.

Поняття і зміст грошового обігу.

Грошовий оборот як правова категорія є врегульованою правовими нормами сукупністю суспільних відносин, у межах яких відбувається безперервний процес руху грошей у готівковій і безготівковій формах.

Головним елементом змісту грошового обороту є суспільні відносини між учасниками грошового обороту з приводу руху грошових коштів у готівковій та безготівковій формах.

*6. Правове регулювання
готівкового обігу.*

Правове регулювання готівкового обігу

в Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. №637, так трактується термін "готівкові розрахунки":

це "платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна".

Правове регулювання готівкового обігу

Однією з найважливіших функцій Національного банку України є монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація її обігу.

Конституційною нормою (ст. 99) закріплено, що грошовою одиницею України є гривня.

Відповідно до п.3.1 ст. 3 Закону України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 5.04.2001 р. гроші в Україні існують у готівковій (грошові знаки) або безготівковій формі (записи на рахунках у банках).

Грошові знаки перебувають в обігу у вигляді банкнот (паперових) і монет (металевих). Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку України та забезпечуються всіма його активами. Гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Правове регулювання готівкового обігу

Правове положення державних грошових знаків визначається такими публічно-правовими характеристиками:

- вони виражені в грошовій одиниці України (національній валюті);
- банкноти і монети мають статус єдиного законного платіжного засобу на території України;
- виключне право їх емісії належить єдиному державному емісійному центру - Національному банку України;
- вони є безумовними зобов'язаннями Національного банку України і забезпечуються всіма його активами.

Правове регулювання готівкового обігу

Спеціальним державним органом, який здійснює управління грошовим обігом, є Національний банк України.

Відповідно до ст. 33 Закону "Про Національний банк України", для забезпечення організації готівкового обігу Національний банк України здійснює:

- 1) виготовлення та зберігання банкнот і монет;
- 2) створення резервних фондів банкнот і монет;
- 3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків;
- 4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- 5) встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- 6) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств і організацій;
- 7) визначення вимог до технічного стану та організації охорони приміщень банківських установ.

Правове регулювання готівкового обігу

Специфічними формами управління банківською системою є банківське регулювання і банківський нагляд.

Згідно із Законом про НБУ (п. 8 ст. 7), однією з функцій Національного банку України є здійснення банківського регулювання та нагляду. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду установлений розділом X Закону про НБУ, розділом IV Закону України "Про банки і банківську діяльність", а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Правове регулювання готівкового обігу

Специфічними формами управління банківською системою є банківське регулювання і банківський нагляд.

Згідно із Законом про НБУ (п. 8 ст. 7), однією з функцій Національного банку України є здійснення банківського регулювання та нагляду. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду установлений розділом X Закону про НБУ, розділом IV Закону України "Про банки і банківську діяльність", а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

*7. Правове регулювання
безготівкових розрахунків.*

Правове регулювання безготівкових розрахунків.

Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, що затверджена постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. №22, встановлено, що

"безготівкові розрахунки - це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів.

Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді".

Правове регулювання безготівкових розрахунків.

Відповідно до ст. 40 Закону "Про Національний банк України" Національний банк встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків за допомогою електронних документів.

Національний банк забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини комерційних банків та через їх власні розрахункові системи.

Правове регулювання безготівкових розрахунків.

Учасники безготівкових розрахунків відкривають у будь-яких банках України за власним вибором і за згодою цих банків рахунки, передбачені Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, що затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. №492.

Правове регулювання безготівкових розрахунків.

Учасники безготівкових розрахунків відкривають у будь-яких банках України за власним вибором і за згодою цих банків рахунки, передбачені Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, що затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. №492.

Питання для самоконтролю

Рекомендована література